

ДЕЯКІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КИЇВСЬКОГО МОДЕРНУ

SOME CULTURAL AND HISTORICAL ASPECTS OF KYIV'S MODERN

Братусь І. В.,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва, Київський університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна), e-mail: kulturolog@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8747-2611

Михалевич В. В.,

кандидат культурології, доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва, Київський університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна), e-mail: v.mykhalevych@kubg.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-4847-5833

Гунька А. М.,

викладач кафедри образотворчого мистецтва, Київський університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна), e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-4455-1640

Bratus I. V.,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Department of Fine Arts, Kyiv University Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine), e-mail: kulturolog@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8747-2611

Mykhalevych V. V.,

Candidate of cultural studies, Associate Professor, Associate Professor, Department of Fine Arts, Kyiv University Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine), e-mail: v.mykhalevych@kubg.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-4847-5833

Gunka A. M.,

lecturer of the Department of Fine Arts, Kyiv University Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine), e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-4455-1640

З'ясовуються особливості стилю модерн в київському архітектурному просторі. Аналізується творчість архітектора стилю модерн Е. Брадтмана. Виявляються такі характерні риси творчості архітектора як дотримання канонів стилю модерн в класичній європейській манері.

Ключові слова: модерн, архітектура, український модерн, київська школа модерну, В. Городецький, Е. Брадтман, «Гіппо-Палас», «Будинок вдови, що плаче», готель «Прем'єр Палас».

This article clears up the peculiarities of modern style in the Kiev architectural area. The work of architect E. Bradtman of the modern style is analyzed. The following features are indentified in the works of architect as adherence to the canons of the modern art in classical European style.

Keyword: modern, architecture, Ukrainian modern, Kyiv school of modern, V. Gorodetsky, E. Bradtman, «Hippo-Palace», «House of the weeping widow», hotel «Premier Palace».

Модерн був покликаний створити навколо людини цілісне, естетичне, просторове та предметне середовище, художньо збагатити сферу повсякденного життя, зокрема, створити унікальне побутове середовище. Це художній світогляд, який тяжіє до естетизації навколишнього середовища і якому властиві умисно примхливі, мінливі

форми, вигадливість ліній, асиметрія, незвичайні, підкреслено індивідуалізовані задуми, в яких усі рішення підпорядковані єдиній образно-символічній ідеї. Риси модерну ми знаходимо в усьому: архітектурі й живописі, монументальному мистецтві, книжковій графіці, плакаті, рекламі, дизайні та одязі.

Архітектура модерну шукала єдності конструктивних та художніх засад, започаткувала вільне, функціонально обґрунтоване планування, застосовувала каркасні конструкції, різноманітні будівельні та оздоблювальні матеріали (залізобетон, скло, кований метал, необроблений камінь, фанеру тощо).

Явище це було характерне для різних європейських країн, в яких, поширюючи основні стилістичні риси модерну, не відкидало історичного і культурного підґрунтя. Завдяки цьому з'являлись регіональні особливості цього стилю. В Росії (а також в Україні) цей рух також був широким і потужним, охопив період з 1880-х по 1930-ті рр.

Український модерн – художній стиль, який увібрав національні риси, характерні пропорції національної будівлі-хати, і надав нового значення засобам українського бароко в храмовому та світському будівництві з урахуванням сучасних естетичних потреб та зручності [9].

У Києві модерн мав блискавичну історію – спалах доби, що падаючою зіркою освітив злам століть. Усього в місті можна нарахувати близько 260 будівель у цьому стилі, що збереглися донині. Стиль модерн відіграв вагомий роль у становленні архітектурного обличчя міста [3].

Київ бачив і доволі вдалі взірці, й досить посередні. Але історичний присуд безпристрасно констатує – модерн сьогодні увійшов перлиною до скарбниці архітектурних надбань міста. Саме в цьому стилі щасливо злилося людське бажання покращити життя через технічні нововведення не за рахунок естетичного смаку, а навпаки – органічно поєднати мистецтво та інженерну думку. Новий стиль не створювався на порожньому місці – він прагнув улитися до географічної й культурно неповторної гама міського середовища [4].

Наприкінці XIX століття Київ охопила «будівельна лихоманка». Саме тоді з'явилися сотні великих багатоповерхових житлових будинків, різноманітні громадські споруди. Автором деяких з них був епатажний архітектор Владислав Городецький.

В. Городецький був різносторонньою особистістю в плані творчої діяльності. Всі його будинки вирізняються вивереністю форм і підпорядковані основному задуму архітектора. Кожна з його будівель унікальна і неповторна, бо вона ввібрала жагучий темперамент свого творця, його естетику, неситиму пристрасть дивувати і радувати світ. Архітектурне «обличчя» столиці було б не таким виразним без Національного художнього музею виконаного в стилі неокласика; без стрімкого костелу святого Миколая створеного в нехарактерному для Києва стилі неоготики; без легендарного «Будинку з химерами» побудованого в період розквіту в Києві стилю модерн [6].

Зведенням «Будинку з химерами» архітектором була віддана належна данина цьому стилю, але в той же час він є практично єдиним будинком в творчому здобутку Городецького, виконаним в стилі модерн [2].

В той же час в Києві жило і творило багато інших, менш епатажних, але гідних уваги архітекторів, таких як, зокрема, Е. Братман, В. Кричевський, М. Шихонін, В. Коробцов та ін. Вони орієнтували свої будинки передусім на масового споживача і не прагнули перетворювати їх на елітарні об'єкти. Значною мірою це пояснюється ще й тим, що найвідоміші будівлі модерну в Києві – це не приватні особняки, а прибуткове житло, що диктувало свої вимоги під час проектування і будівництва [1].

Одним із архітекторів, які цілеспрямовано розвивали і відточували основні риси, що властиві класичній манері європейського модерну був Е. Братман. Його творчі здобутки, наряду з іншими тогочасними архітекторами, сприяли розвитку і становленню стилю модерн в Києві.

Виходець із німецької родини Едуард-Фердинанд Петрович Братман народився 23 січня 1856 р. у Санкт-Петербурзі. Після закінчення 1878 р. Петербурзької імператорської академії мистецтв він був відзначений першою срібною медаллю, а згодом, 1886 р., отримав звання класного художника III ступеня [1].

Наприкінці 1880–х рр. Едуард Братман переїздить до Києва. У 1898–1917 і 1919–1920 рр. він обіймав посаду київського міського архітектора, паралельно з І. Ніколаєвим та О. Кривошеєвим контролював забудову Подільської та Плосьької частин міста, був архітектором Київського кредитового товариства, техніком Приказу громадської опіки.

З 1903 р. він викладав архітектуру в Київському художньому училищі. Разом із архітекторами В. Городецьким, І. Ніколаєвим та художниками О. Мурашком, С. Світославським у 1912–1917 рр. входить до складу комісії «Про красу міста» [8].

Вже після революції та громадянської війни, у 1920–1926 рр., залишився у Києві, де працював районним архітектором.

У творчості Едуарда Петровича Братмана простежується розвиток від неоренесансу і неobaroko до декоративного і зрілого модерну. Також він використовував форми модернізованого ампіру, українського модерну та неоросійського стильового напрямку. Працюючи переважно у модерні, він був віртуозом цього стилю. Першою будівлею у стилі модерн став цирк Крутікова, зведений у 1903 р. на вулиці Миколаївській.

Однією з його перших архітектурних споруд, збудованих у Києві, був житловий будинок по вул. Львівській (нині – Артема), 22 (1886), – неокласицизм. Протягом 1898–1917 рр. ним були збудовані мавзолей міського голови С. М. Сольського на Лук'янівському кладовищі, особняк С. Аршавського (вул. Лютеранська, 23), – ранній модерн, прибутковий будинок Л. Б. Гінзбурга (вул. Миколаївська (нині – вул.

Городецького), 9, (1901), – модерн, прибутковий будинок (вул. Миколаївська (нині – вул. Городецького), 15, (1901), – модерн, прибутковий будинок (бульвар Б. Хмельницького), 10, – модерн [7].

Серед інших споруд Едуарда Братмана – хірургічний корпус лікарні, заснованої купцем І. Зайцевим, на вул. Кирилівській (нині – Фрунзе), 63 (1911 р.), пожежна частина з каланчею на Подолі (1911 р.) та Євангелічна лікарня по вул. Новопавлівській (нині – вул. Ю. Коцюбинського), 9 (спільно з архітектором Кольманом, 1913, нині – один із корпусів Інституту урології АМН України), драматичний театр Соловцова (нині – театр Івана Франка) на площі Івана Франка, 3 (1898), – еkleктика [1].

Сам архітектор мешкав у Києві в особняку, збудованому за власним проектом по вул. Осіївській (нині вул. Герцена, 6) зі своєю дружиною Пауліною Християнівною, її сестрою Ольгою Християнівною Рутке та племінниками [1].

Більшість споруд Е. Братмана виконана в раціоналістичному напрямі стилю модерн [9]. Серед оригінальних творів цього архітектора як найбільш яскраві та характерні можна виділити декілька унікальних архітектурних споруд, таких як «Гіппо–Палас», «Будинок вдови, що плаче» та готель «Прем'єр Палас».

У 1903 р. на замовлення дресирувальника коней П. С. Крутікова Е. Братманом було побудовано єдиний на той час у Європі двоповерховий цирк, названий на честь замовника. Будівля цирку спочатку призначалася для виступів вершників на коня, звідси і її назва – «Гіппо–Палас» (кінний палац).

Фасад будівлі прекрасно вписався в ламану лінію цієї частини Миколаївської вулиці. Незважаючи на те, що будівля цирку мала горизонтальну спрямованість, завдяки декоративним елементам, а також складній багаторівневості, споруда виглядала більш легкою і витонченою. Найбільшу увагу привертала виступаюча вхідна група своїми високими вітражними вікнами, квадратними напівколонами, декоративним оздобленням, а також напівсферичним фронтоном [2].

Ми торкнулися лише деяких аспектів модерну в Києві. Сподіваємося, що подальші розвідки розширять уявлення про модерн та його основних творців у Києві.

Список використаних джерел

1. 'Адресная и справочная книга «Весь Киев» на 1900 год', 1900, К, с.376; Друг, ОМ., Малаков, ДВ., 2004. 'Особняки Києва', К.: Вид-во «Кий», с.627.
2. Барановский, ГВ., 1908. 'Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века', Т.2. Общественные здания (А–В), СПб.: тип. Строитель, с.88.
3. 'Історія українського мистецтва': У 6 т., 1970, Т.4: Мистецтво другої половини XIX–XX століття, К.: Голов. ред. УРЕ, 443 с.
4. 'Київ: Архитектурно-исторический очерк', 1982, Шулькевич М. М., Дмитренко Т. Д., К.: Будівельник, 442 с.
5. Леонтович, В., 1961. 'Архитекторы, инженеры-строители и скульпторы, работавшие в Киеве в период с 1855–1925 гг.', К., Вып.1, с.6.

6. Малаков, Д., 1999. 'Архітектор Городецький: архівні розвідки', К.: *Київ*, 237 с.: іл.
7. Малаков, Д., 1997. 'Головні архітектори Києва', *Київ*, №1, 5 6, с.179–184.
8. Тимофійенко, ВГ., 1999. 'Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть: Біографічний довідник', К.: *НДІТІАМ*, 478 с.
9. Чепелик, ВВ., 2000. 'Український архітектурний модерн', Упорядник З. В. Мойсеєнко–Чепелик, К.: *КНУБА*, с.9.
10. Ясневич, ВЕ., 1988. 'Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков', К.: *Будівельник*, 184 с.: іл.
11. Братусь, ІВ., Михалеви́ч, ВВ. 'Історико–культурний аспект вшанування видатного авіаконструктора Олега Антонова в Києві', *Матеріали V міжнародної науково–практичної конференції «Перспективи розвитку сучасної науки»* (29–30 вересня 2017 року), с.50–52.

References

1. 'Adresnaja i spravocnaja kniga «Ves' Kiev» na 1900 god (Address and reference book «All Kiev» for 1900)', 1900, K, s.376; Drug, ОМ., Malakov, DV., 2004. 'Osobnjaki Kieva (Mansions of Kiev)', К.: *Vid-vo «Kij»*, s.627.
2. Baranovskij, GV., 1908. 'Arhitekurnaja jenciklopedija vtoroj poloviny XIX veka (Architectural encyclopedia of the second half of the XIX century)', T.2. Obshestvennye zdanija (A–V), SPb.: *tip. Stroitel'*, s.88.
3. 'Istorija ukrai'ns'kogo mystectva (History of Ukrainian art)': U 6 t., 1970, T.4: Mystectvo drugoi' polovyny XIX–XX stolittja, К.: *Golov. red. URE*, 443 s.
4. 'Kiev: Arhitekurno–istoricheskij ocherk (Kiev: Architectural – Historical Essay)', 1982, Shul'kevich M. M., Dmitrenko T. D., К.: *Budivel'nik*, 442 s.
5. Leontovich, V., 1961. 'Arhitektory, inzhenery–stroiteli i skul'ptory, rabotavshie v Kieve v period s 1855–1925 gg. (Architects, civil engineers and sculptors who worked in Kiev from 1855–1925)', К., Vyp.1, s.6.
6. Malakov, D., 1999. 'Arhitektor Gorodec'kyj: arhivni rozvidky (Architect Gorodetsky: archival intelligence)', К.: *Kyj*, 237 s.: іл.
7. Malakov, D., 1997. 'Golovni arhitektory Kyjeva (The main architects of Kiev)', *Kyj*, №1, 5 6, s.179–184.
8. Tymofijenko, VG., 1999. 'Zodchi Ukrai'ny kincja XVIII – pochatku XX stolit': Biografichnyj dovidnyk (Ukrainian Zodiacs of the late XVIII – early XX centuries: Biographical guide)', К.: *NDITIAM*, 478 s.
9. Chepelyk, VV., 2000. 'Ukrai'ns'kyj arhitekturnyj modern (Ukrainian architectural modern)', Упорядник З. В. Мойсеєнко–Чепелик, К.: *КНУБА*, с.9.
10. Jasnevich, VE., 1988. 'Arhitektura Ukrainy na rubezhe XIX–XX vekov (Architecture of Ukraine at the turn of the XIX – XX centuries)', К.: *Budivel'nik*, 184 s.: іл.
11. Bratus', IV., Myhalevych, VV. 'Istoryko–kul'turnyj aspekt vshanuvannja vydatnogo aviakonstruktora Olega Antonova v Kyjevi (Historical and cultural aspect of honoring the famous aircraft designer Oleg Antonov in Kiev)', *Materialy V mizhnarodnoi' nauково–praktichnoi' konferencii' «Perspektyvy rozvytku suchasnoi' nauky»* (29–30 veresnja 2017 roku), s.50–52.

* * *